

EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYANING MAZMUNI VA MOHIYATI.

Farg'ona davlat universiteti

G.Maxsudova

G.Abrordinova

X.Ashurov

Annotatsiya: Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish dasturida tabiat, jonsiz va jonli tabiat, ekologik omillar va ularni tirik organizmlarga ta'sir etishi hamda tabiiy resurslar va ularni muhofaza qilish, shuningdek ularni kelgusi avlodlarga yetkazish masalalarini hal etishga yo'naltirilgan.

Аннотация: программа по экологии и охране природы направлена на решение вопросов природы, неживой и живой природы, факторов окружающей среды и их воздействия на живые организмы, а также природных ресурсов и их охраны, а также их передачи будущим поколениям.

Kalit so'zlar: Ekologik, ahloqiy-estetik, tabiat, inson, ob'ektlar, jismonan, ruhan, salomatlik, ma'naviy.

Ключевые слова: экологические, морально-эстетические, природа, человек, предметы, физические, духовные, здоровье, духовные.

Kirish: Ekologik ta'limning asosiy talablari. O'rta umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun ekologik ta'limning asosiy talablari:

1. Tabiatning bir butunligi haqidagi izchil bilimlarni egallash. Tabiat qonunlari va hodisalari, tabiat, inson va jamiyatning o'zaro bog'lanishlarini, ekologik muammolar va ularni hal etish yo'llarini o'zlashtirish.

2. Eng muhim ahloqiy-estetik va etik ahamiyatga ega bo'lgan, tabiatga nisbatan tarbiyalangan bo'lishi, o'quvchi o'z faoliyatida ekologik maqsadga yo'naltirilgan harakatlarni amalga oshirish, tabiiy atrof-muhitni tiklash va muhofaza qilishda faol harakat olib borish. Shaxs sifatida tabiatga va odamlarga nisbatan mehr-muruvvatli munosabatda bo'lish.

3. Ekologik vaziyatlarni o'zgarish sabablarini va ularning oqibatlarini tahlil qila olish. Ma'naviy turmushda kelib chiqadigan ekologik muammolarni hal etishda muqobil fikrlarni topa olish.

Ekologik ta'limning maqsadi.

1. Tabiat bilan inson tizimida ularning o'zaro aloqa munosabatlari. Inson tabiatning mahsuli ekanligi va uning ustidan hukmronlik qilmasligi.

2. Tabiatning tarkibiy qismi sifatida hissiy, javobgarlik, tabiatga nisbatan muhabbat, tejamkorlik va insonga nisbatan ekologik qadriyatlar tizimini shakllantirish.

3. Tabiat va insonning jismonan va ruhan salomatligini muhofaza qilishga hamda saqlashga qaratilgan faoliyatini, qayta tiklash kabilarni shakllantirish. "Global darajada fikr qil", "Mahalliy darajada faoliyat ko'rsat" - degan zaylda ish yuritish.

Ekologik ta'limning vazifalari.

1. Shaxsda adekvat ekologik tasavvurlarni shakllantirish.

Shaxsning eng muhim ekologik tavsifi tabiat olamiga psixologik kirib borish hisoblanib, bu ekologik psixopedagogika nuqtai nazaridan shaxsda mavjud ekologik tasavvurlar tizimi darajasi bilan bog'liq.

2. Shaxsning tabiatga sub'ektiv munosabatini shakllanishi.

Tabiatga sub'ektiv munosabatning xususiyati shundan iboratki, tabiatga munosabatning jadalligi, anglashning darajasi kabi ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi.

3. Tabiiy ob'ektlar bilan munosabatdagi adekvat strategiyalar va aniq texnologiyalarni shakllantirish.

Ekologik psixopedagogika nuqtai nazaridan shaxsning amaliy faoliyatida, tabiiy ob'ektlar bilan mavjud strategiyalar va texnologiyalarni o'zlashtirish orqali shakllanadi.

Ekologik ta'lim fanining o'rta maxsus va kasb-xunar kollejlari o'quv rejasidagi o'rni.

Kasb - hunar kollejlari "Issiqxonali xo'jaliklarni tashkil qilish va yuritish" yo'nalishida "Ekologiya va tabiatni muxofaza qilish" fanidan 40 soat ma'ruza, amaliy mashg'ulot 40 soat. "Bog'dorchilik - istirohat bog'lari qurilishi" yo'nalishi bo'yicha

o'quv rejasida "Tabiatni muxofaza qilish" fanining dasturida ma'ruza 40 soatni, amaliy mashg'ulot 20 soatni tashkil etadi. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish fani jami 80 soat hajmda dars ajratilgan bo'lib, umumiy ekologiyaning autekologiya, populyatsiyalar ekologiyasi, biotsenozlar, biogeotsenozlar va ekotizimlar, biosfera haqidagi ta'limot, maxsus (mintaqaviy) ekologiya, O'zbekistonda tabiatni muhofaza qilish kabi bo'limlarni qamrab olgan.

Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish dasturida tabiat, jonsiz va jonli tabiat, ekologik omillar va ularni tirik organizmlarga ta'sir etishi hamda tabiiy resurslar va ularni muhofaza qilish, shuningdek ularni kelgusi avlodlarga yetkazish masalalarini hal etishga yo'naltirilgan.

Tabiatni muhofaza qilish fani dasturi mazmuni asosan O'zbekistonda tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslar va ulardan oqilona foydalanish, maxsus muhofazaga olingan hududlar, davlat va nodavlat tashkilotlari olib borayotgan tabiatni muhofaza qilish bo'yicha amaliy ishlar haqida ma'lumot berishga yo'naltirilgan.

O'rta maxsus kasb hunar ta'limi oldiga qo'yilgan vazifalarga muvofiq ta'lim muassasasi ta'lim tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, ilm fanning so'nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy, kasb-hunarli, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan, ijodiy va mustaqil fikr yuritadigan barkamol shaxsni yetkazish, ularni ongiga milliy istiqlol g'oyalarini singdirish kabi qator vazifalarni amalga oshirish lozim. O'rta maxsus va kasb-hunar kollejlarning yo'nalishi va mutaxassisligiga ko'ra ekologik ta'limning ko'p soxalarini qamrab olishi kerak.

Ekologik ta'lim sohalari		
Tabiiy	Ijtimoiy	Texnik
Geoekologiya	Ijtimoiy ekologiya	Sanoat ekologiyasi
Ekologiya		Radioekologiya
Global ekologiya		
Tabiatdan foydalanish		

		Atrof-muhitni muhofaza qilish monitoringi
--	--	---

Ekologiyaning inson ekologiyasi bo'limi odamning atrof-muhitga moslashishi, kasalliklarning kelib chiqishi va ularni oldini olish, salomatlikning tabiiy va ijtimoiy omillari, irsiyat, atrof-muhit, turmush tarzi, oilani rejalashtirish, sog'liqni saqlash, sport bilan shug'ullanish va shaxsiy gigienalar haqida bilimlar beradi, shuningdek salomatlikni baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shubhasiz, ekologik ta'lim dolzarb global muammo hisoblangan tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda katta o'rin egallaydi. Aniqrog'i barqaror rivojlanishi uchun ekologik ta'lim juda zarur bo'lib qoldi.

Umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlarida ekologik ta'limning tashkiliy asoslari. Ekologik ta'lim o'z ichiga inson yashayotgan hayot muhitini tarixiy nuqtai nazardan saqlab qolish muammolari, shuningdek insonni mehnat faoliyati natijasida tabiiy muhitga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirlari, uning oldini olish masalalarini qamrab oladi. Ekologiya hozirgi davrda tabiat, jamiyat, inson o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlar haqidagi fan hisoblanib, u ayni vaqtda kompleks fan sifatida tabiiy va ijtimoiy fanlarni ma'lumotlarini birlashtiradi.

Ekologiyaning mazmuni turli tuman murakkab o'zaro munosabatlar haqidagi bilimlar, ya'ni ekologo-biologik, ekologo-biosferaviy, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlardan iborat. Bular uning asosiy ta'lim mazmunini tashkil etib, boshlang'ich ta'limdan boshlab, o'rta maxsus ta'lim bosqichlarining dasturlaridan o'rin olgan hamda o'quvchilarning ekologik dunyoqarash bilimlari, qadriyatlarini shakllantirishda muhim o'rinni egallaydi.

Ekologik ta'lim-tarbiya va uning bosqichlari. Ekologik ta'lim o'sib kelayotgan yosh avlodni, umuman yer yuzi aholisini barqaror rivojlanishga o'tishda eng muhim shart-sharoitlaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Ekologik ta'limning mazmunini quyidagilar tashkil etishi mumkin:

1. Dunyoni hozirgi ekologik holat asosida unga munosabat bildirish.
2. Tabiatda barcha jonsiz va jonli tarkibini birlikda ekanligini fikrlay olish.
3. Atrof-muhitga munosabat va o'zini anglab yetish. Tabiatni tarkibiy qismi ekanligini tushunish.
4. Tabiatga nisbatan qadriyatlarni hurmat qilish.
5. Tirik organizmlarni har xil darajada o'rganish va izchillik metodini qo'llash.
6. Tirik organizmlar tizimi bir butunligini va o'zaro ekologik bog'lanishlarda ekanligi (moddalar aylanishi, energiya va axborot almashinuvlari).
7. Tabiiy jarayonlar va hodisalarning antropotsentrikdan biotsentrikga hamda politsentrik usulni qo'llash.
8. Tabiat va jamiyatdagi o'zaro birlik va qarama-qarshiliklarni anglash.
9. Ekologik tanglik madaniyatning tangligi ekanligini anglash.
10. Ekologik madaniyat insonning umumiy madaniyatining tarkibiy kismi ekanligini anglash.
11. O'z faoliyatida ekologik va ahloqiy normalarga to'g'ri keladigan usullarini anglash.
12. O'zi va boshqalar sog'ligi uchun atrof-muhit holatiga nisbatan ekologik javobgarlikni tarbiyalash.
13. Insoniyatning barqaror rivojlanish kontseptsiyasini, tabiat bilan jamiyatning koevolyutsiyasi ekanligini tushunib yetish.
14. Tabiat bilan jamiyatni uyg'unlashtirish, ijtimoiy zaruriy muammo ekanligini tushunish.

Ekologik tarbiyani farzand tug'ilgan kundan boshlamoq, vujudimizni quvvatlantirmoq, fikrimizni nurlantirmoq, ahloqimizni go'zallashtirmoq, zehnimizni ravshanlantirmoq demakdir. Ekologik tarbiyani kim va qanday olib boradi? - degan savol paydo bo'ladi.

Birinchi tarbiya ota-ona zimmasidadir.

Ikkinchi bog'cha, maktab, oliy va o'rta maxsus kasb-hunar kollejlari hamda oliy o'quv yurtlari va mahallalarda amalga oshadi.

Bola tarbiyasida u yashab turgan sharoit, muhit kishilarning faoliyati katta o‘rin tutadi va bu sohada oila, maktab sharoiti ham katta e‘tiborga molikdir.

Ekologik tarbiya ham tarbiyaning asosiy qismi bo‘lib, bolaning ahloqiga, xulq-atvoriga kuchli ta‘sir qiladi va ota-onalarni ularni murg‘aklikdan boshlab tarbiya qilishga chaqiradi. Ekologik ta‘lim-tarbiya va umumiy tarbiya bir-biri bilan bog‘liq bir butun jarayondir.

Har qanday tarbiya asosan oila sharoitida kechadi. O‘zbek oilalarida "harom-halol", "uvol", "gunoh-savob" kabi tushunchalar ko‘proq ekologik vaziyatlar (masalan: nonning oyoq ostiga tushishini, suvning iflos qilinishi, jonivorlarga shavqatsiz munosabatda bo‘lish, dov-daraxtlari sindirish va boshqalar) yuzaga kelganda qo‘llaniladi. Bolalar hali bu so‘zlarning mohiyatini to‘liq tushunmasalarda, ularda milliy ekologik xulq-atvor kurtaklari shakllanadi.

Insonni tabiat bilan uyg‘unlikka da‘vat hadislarida ham o‘z aksini topgan. Xalqimiz qadimdan badanning quvvati ovqat, aqlning quvvati hikmatli so‘zdir deb uqtirib kelgan. Hadislar ana shunday hikmatli so‘zlar, donishmandlik durdonalari hisoblanadi. Hadis ilmi bilan shug‘ullangan mashhur allomalar Abu Abdulloh, Muhammad ibn Ismoil Buxoriy, Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy, Abu Muhammad Abdulloh ibn Abu ar-Rahmon ad Daramiy as-Samarqandiylar O‘rta Osiyolik bo‘lib, hadis ilmining asrdan-asrga saqlanib borishiga munosib hissa qo‘shgan buyuk tarixiy shaxslardir.

Hadis bandlari ekologik ta‘lim va tarbiyani singdirishga katta yordam beradi. Ularda ayrim o‘simlik va hayvonlarning hosiyatlari, ozuqa zanjirida tutgan o‘rni, shuningdek inson xo‘jalik faoliyatida ahamiyati kabi tomonlari bayon etilgandir. Hadislarning ayrim bandlari insonni tabiat boyliklarini tejab-tergash va uni muhofaza qilishga o‘rgatadi. Chunonchi, qo‘y boq, zero ayni barakadur deyiladi. Bu yerda foydali hayvonlarning populyatsiyasini ko‘paytirish va undan turli maqsadlarda foydalanish mumkinligi e‘tiborga olingan.

Shuningdek, boshqa hadislarida ham qo‘y, tuya va otlarning insonlarga tegadigan nafi va ularni boqib ko‘paytirish kishilar uchun faqat yaxshilik keltirishi haqida, ozuqa

zanjirida II va III tartiblarni egallagan o'laksaho'r hayvonlar go'shti harom ekanligi, ovchilar uchun ko'z oldida otilgan hayvonni yeyish mumkinligi, aksincha o'lgan holdagisini yeyish inson salomatligiga salbiy ta'sir etishi mumkinligi haqida fikr yuritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

- 1. Ta'lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari / E. S. Po_lat, M. Y. Bukharkina va boshq. – M., 2003**
- 2. Ekologik ta'limdan barqaror rivojlanish ta'limi sari. /A.N.Nigmatovning umumiy tahriri ostida. Toshkent, 2007.**
- 3. G.V.S.Lakshmi. Methods of teaching environmental science. DiscoveryPublishingHouse. USA, 2010.**